

Българската емиграция след промените

СТОТИЦИ ХИЛЯДИ ОБРАЗОВАНИ БЪЛГАРИ СЕ ПРЪСНАХА ПО СВЕТА

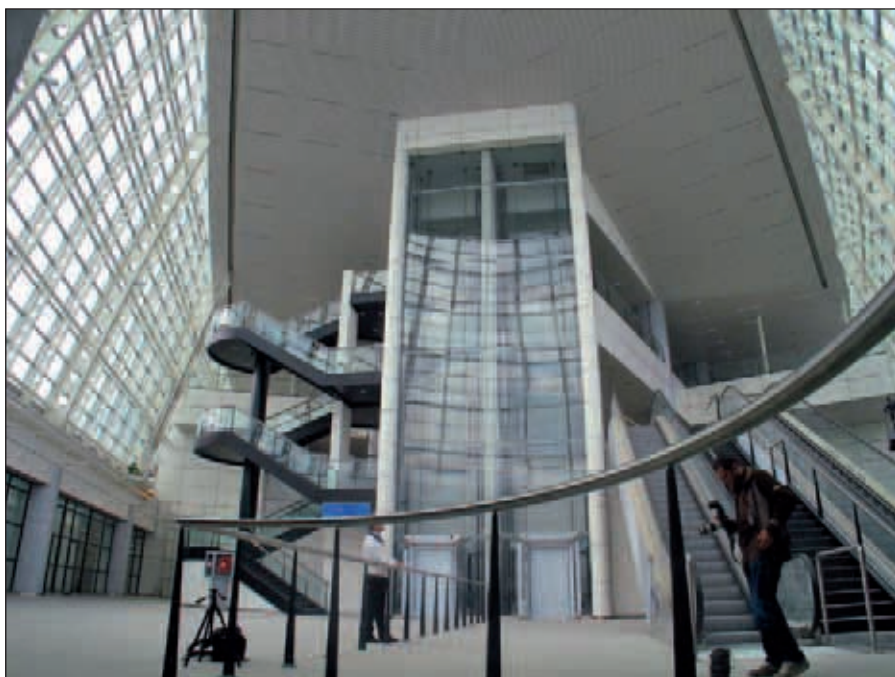
Да се пише за емиграцията е трудно и рисковано, но достойно начинание – особено, когато подтикът за това иде някъде от дълбините на сърце-

то, където с времето се е превърнал в нравствена повеля. Немалко години живях в чужбина като частица от емигрантската вълна непосредствено след промените. Волю-неволю, през целия този дълъг период в мен протичаше непрекъснат процес на

самоосъзнаване и самопреценка, изострен от липсата на привичните за родната среда опори.

Независимо дали осъзнаваме това или не, принадлежността към българската образована прослойка натовазва с особената отговорност, която интелигенцията е носела в нашата нова история. В този смисъл – фактът, че съвсем неотдавна стотици хиляди образовани българи се пръснаха по света повдига редица смущаващи въпроси. Такъв е например въпросът за стойността, която в нашето време на глобализация, човешки потоци, рушене на авторитети и индивидуализъм имат свещените доскоро понятия като „родолюбие“, „вярност“, „жертвост“, „мисия в обществото“; дали времето след промените беше наистина толкова тежко, че да оправдае напускането на земята, в която човек се е родил; и най-сетне – какви последици имаше това за преселника и за обществото като цяло. Ако на преселничеството се гледа не с оглед на цялостното битие на човека, а само в народопсихологически и исторически план, или още по-лошо – като явление, обусловено от чисто обществени и стопански причини, нещата ще се видят не такива, каквито са, а огрубени и изкривени. Като обществено явление, преселничеството е обект на статистики и анализи; но те не постигат същността, защото негов субект е непостижимо, тайнствено, неподдаващо се на умозрение същество, наречено човек и единствено от перспективата на тази тайна можем да се надяваме да разберем поне приблизително българското преселничество отпреди двадесет години насам.

Когато казвам „образована прослойка“ си давам сметка колко е неточно да се поставя знак за равенство между образован човек и „интелигент“. Независимо от това, аз пред-

намерено разглеждам образованата прослойка като едно цяло, защото така силно изпъква до каква степен в България е налице разрыв между образованост от една страна и нравственост и гражданственост от друга; да не говорим за бездната, която лежи между образованост и мъдрост – неща, които винаги са се отъждествявали у нас. И на фона на тази нерадостна картина, с по-голяма сила трябва да изпъкне императива, че *такъв разрыв не би трябвало да съществува*. Развитие-то на интелекта автоматически предполага задължение за равностойно нравствено равнище и придобиване на задълбочен и осъзнат мироглед; в противен случай натрупаните професионални знания не могат да послужат за нищо друго, освен за получаване на повече блага, за постигане на по-високо обществено положение и затъване в самомнение и еснафщина. Ето в това се състои, по мое мнение, абдикацията на нашата нова образована прослойка от своя свещен нравствен и обществен дълг. И масовата емиграция в чужбина е едно от проявленията, може би най-драматичното, на екзистенциално и обществено равнодушие. В този смисъл, следва да се запитаме колцина от тези, които заминахме бяхме ако не друго, то поне романтици-авантюристи и колко – просто безсъзнателни „мигриращи птици“, литнали към *топлиите* страни.

ОСНОВНИ ПРИЧИНИ ЗА ЕМИГРАЦИЯ

Оставяйки настрана аномалната политическа и стопанска обстановка, която от самосебе си представлява много сериозно основание, смятам, че напускането на толкова много образовани българи се дължи на няколко основни причини. Преди всичко, това стана поради непознаване на своята човешка същност, тоест на това, което би трябвало да разбираме, когато казваме „аз“ и което може да бъде разкрито само в светлината на вярата. На второ място – поради разрушаването на доброто в нашата родова и гражданска традиция – процес, достигнал своя връх при тоталитаризма; и най-сетне – поради непознаване какви

тежки последици има разкъсването на връзките с Родината. Уверен съм, че ако у хората живееше вяра, ако не бяха лишени от чувство за родова и гражданска принадлежност и най-сетне – ако имаха по-добра представа за последиците, нямаше да се стигне до такова масово изселване, а енергията и личните им способности, вместо да отидат за еднолично и самоволно „спасяване“ щяха да намерят своето по-достойно приложение.

Основният елемент в състава на съвременната ни образована емиграция беше човекът от залеза на социализма. Много често той носеше високи професионални и човешки качества, но за съжаление едновременно с това беше жертва на бездуховност и съпътстващите я вътрешна разкъсаност, липса на самосъзнание, едностранчивост, отрицание, нравствено слабосилие, черногледство и чувство за безсмислие – явните симптоми на поколение, расло в условия на обществен вакуум, пряко изложено на нерелни митове и упадъчни веяния, които беше поемало по инерция, или като отпор на повсеместното идеологизиране. От друга страна, в голямата си част ние бяхме децата и внуците на онези същите млади хора, напуснали навремето родните си места към големия град в търсене на по-добри образователни и професионални възможности. Синове и внуци на преселници, и ние на свой ред бяхме потенциални преселници. И тъй като разкъсването на корените не е явление само от две поколения насам, а е по-скоро правило в трагичната българска нова история, както градската семейна и обществена традиция, така и селския патриархален бит бяха почти напълно унищожени. И когато дойде тъй наречената промяна, ние вече бяхме научени на отвращение и безверие *пътници* – отвратени от политическите машинации, обезверени във възможностите за подобрение, обидени от това, че не сме признати „по достойнство“; лишени от силата, която дават вярата, родът, идеалът, изпълнението на дълга, честната гражданска изява; „запалени“ от шанса да променим радикално живота си; увлечени от набира-

щата мощ преселническа лавина; изпълнени с огорчение от десетилетията, както твърдахме, диктатура – въпреки че, ако трябва да бъдем справедливи, нашето поколение се оказа най-облагодетелствано от положителните страни на тоталитарния режим. Общественият канал за предаване на духовни ценности бяха прекъснати. Бяхме погребали идеологемите от близкото минало, но настоящето предлагаше само хаос. Ето защо, в нашия мироглед нямаше как да съществуват понятия като ценност на страданието, ежеминутно отстояване на доброто, прошка, жертвоготовност; отсъстваше също възможността за смисъл, надвишаващ личните чувства, мечти и разсъждения; представа за Родина извън гръмките лозунги или тяхното отхвърляне...Това, което е горяло в сърцето на Ботев, когато заявява на своето първо либе че за него е „сладка почивка“ да положи кости за Отечеството, столетие по-късно бе изгаснало в сърцето на космополитния българския интелегент: той чисто и просто (нека ми бъде простена дързостта) грабна своето либе и двамата хукнаха за чужбина.

КОЙТО НЕ Е ПЪТУВАЛ, ТОЙ ЖИВЕЕ ЖИВОТ, ПЪЛЕН С ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ

За съжаление обаче, мнозина от нас в разочарованието си от „убийствената“ българска действителност, с учудваща бързина се поблазниха от това, че широкият свят изведнъж, макар и да не е лесно, бе станал достъпен. По стар дуалистичен обичай,

изконното иначе право на човека да търси нови хоризонти се превърна в абсолютен, непознатото придоби приказни черти, а родното отмиля и стана източник на огорчение и досада. С една дума – хората бяха обхванати от нещо наподобяващо масова психоза: все повече от тях решаваха, че „не издържат повече“ и заставаха на опашките пред дипломатическите представителства. Не бих искал да оставя впечатлението, че онези времена не са били чак толкова тежки, затова следва заминалите да бъдат заклеени като опортюнисти. Дълбоко във всеки човек се крие номад, откривател, търсач, бунтовник и това е особено силно у младите. „Който не е пътувал, той живее живот, пълен с предразсъдъци“ гласи една китайска поговорка. В онова време, а и днес, честните хора в България преживяваха и продължават да търпят голямо унижение и в известен смисъл са прави да твърдят, че живеят като емигранти в собствената си родина. Но животът навсякъде по тази земя е тежък; единствено различна е степента, в която осъзнаваме този факт и отношението ни към него.

ЩАСТИЕТО НЕ Е СВЪРЗАНО С ВЕЩЕСТВЕНОТО, НИТО ДОРИ С ОБЩЕСТВЕНОТО, А СЪС СЪРЦЕТО

На всеки по-чувствителен човек рано или късно му става ясно, че щастието в края на краищата не се крие в по-голямото благосъстояние, удобство, ред и подсигуреност; не се крие и в натрупаната опитност и впечатления; в голяма степен – не и в професионалното самоосъществяване, колкото и да ни се струва, че е така. Което, разбира се, не означава, че е в отсъствието на тези неща, а по-скоро – че няма пряко отношение към тях. Това, което със сигурност осъзнаваме рано или късно е, че щастието не е свързано с вещественото, нито дори с общественото, а със сърцето – с онова, което обикновено разбираме под „вътрешен мир“. Ако човек живее във вътрешен мир, външните обстоятелства – добри или лоши – престават да имат решаващо значение за отношението му към живота. И тъй като тук говорим за лошите – едно

е нещата да вървят на зло, а друго е, вместо да допуснем да диктуват нашите чувства и мисли, подтиквайки ни към отчаяни постъпки, да заживеем живот на надежда, дълг и – нещо много важно – на благодарност; живот непороден, независещ и неунищожим от външното; живот със съзнанието, че сме призвани да вложим своя малък дан в промяната към по-добро.

Но къде е прагът, от който положението става наистина нетърпимо и заминаването се превръща във задължение, или поне във въпрос на елементарно самосъхранение? И възможно ли е човек ей-така, от само себе си, да заживее живот, „брониран“ от външните обстоятелства, особено ако досега е живял със съзнанието, че може да ги предвижда и наглася? Опитът на онези, които са дръзнали да го направят показва, че рано или късно, човекът или отстъпва отчаян пред лавината на обстоятелствата, изпадайки в безизходица, или, за да се опази, загубява – в смисъл, скрива се във всякакви лъжливи житейски „убежища“, като например самовнушение от типа на „всичко ми е наред“, произволни начинания, повече или по-малко контролирани пороци, екзотични духовни „опити“, „зариване“ в работата, търсене на разнообразие заради самото него и т.н... Други, които отказват да приемат предишните две житейски „клопки“, в своята неприемливост се опитват да променят обстоятелствата като прибегват до насилие, с което раняват околните, но най-вече – себе си самите. Но най-често срещаната реакция пред неуспешния опит да постигне „лична независимост“ е, че човек просто махва с ръка и заживява така, като че ли такъв никога не е съществувал. Приема победата на живота над себе си и занаят е зает с това да бяга колкото се може по-далеч от мисълта за своето поражение.

ГОЛИ СМЕ ДОШЛИ НА ТОЗИ СВЯТ, ГОЛИ ЩЕ СИ И ОТИДЕМ

Ако сме справедливи, би трябвало да признаем и благотворното влияние на новите страни, в които заживяхме. Не поставям под съмнение големите ползи от живота

странство, но следва да се замислим в името на какво са те. Ако главната цел за човека се изчерпва с това да си потърси място на земята, където да постигне по-добър материален живот и получи повече уважение, осигуреност и по-добри работни условия, излиза, че преселничеството е най-прекия път към щастието. Това обаче, както се видя по-горе, не е така. Но ако той осъзнава живота си като мисия, надхвърляща тези цели и вижда особен смисъл и дълг във факта, че се е родил на определено място, сред определени обстоятелства и хора; и че, колкото и трудни да са те, той или решително отказва да приеме мисълта за заминаване, или, ако заминаването наистина се окаже неизбежно, ще впрегне всяко материално, духовно или културно „забогатяване“ в чужбина в услуга на своето призвание. Защото в края на краищата – по думите на Йов – голи сме дошли на този свят, голи ще си и отидем. И единственото, което ще оправдае този кратичък живот е дали сме разбрали защо живеем и дали сме останали верни на своя дълг. Ние заминахме, но дългът ни остана. Едва ли мнозина от онези, които се пръснахме по света осъзнаваха, че се приспособяват с лекота, образават се за рекордни срокове в неприемливи доскоро области и показват учудващи умствени и художествени качества именно защото са синове и дъщери на българското племе. И че, независимо от големите ни национални пороци, това означава отговорност. Моето лично впечатление е, че улисията в чужбина не само не позволява на човека да задълбава чак толкова. Забързаният живот в чужбина не оставя много-много време за признателност.

НЕЗАВИСИМО ДАЛИ ГО ОСЪЗНАВАМЕ ИЛИ НЕ, НИЕ СИ ОСТАВАМЕ ДЛЪЖНИЦИ НА БЪЛГАРИЯ,

на хората, благодарение на които тя е оцеляла и, естествено – на своите родители и близки. По някакво странно изкривяване, на тръгналия в неизвестността се гледаше като на някакъв смел

откривател и въпреки болката си, повечето приятели, роднини и родители горещо подкрепяха това решение. Да се замине в странство се превръщаше във въпрос на престиж. То съвсем не беше лесно – трябваше да се преодолеят куп препятствия, да се вложат немалко сили и средства, което допълнително изпълваше напускащия със самочувствие и вяра в избраната цел. Всевъзможните трудности продължаваха и след пристигането на новата земя – къде повече, къде по-малко, първите най-малко пет години преминаваха в постигане и затвърждаване на тъй желаните закони и паричен статус. Ако желае да просъществува на новото място, новопристигналият трябва да даде гаранция за трудова и гражданска благонадеждност, което го принуждава най-строго да се съобразява със законовите изисквания. Неща като оставането, запазването на постигнатото положение, спестяването на някоя пара за семейството, борба за документи и подобни стават цел и смисъл на съществуването. Някак неусетно, приспособленчеството обзема живота на човека и той започва да се движи в тясната парадигма на работа, статус, пари, семейни грижи; и всичко това – сам и в чужда среда, което поглъща изцяло силите му. От друга страна – всеки успех в тези области го изпълват с едно непознато досега самочувствие, особено на фона на мисълта „далеч нямаше да стигна дотук, ако бях останал“.

Но фактът, че в чужбина човекът е принуден да живее изцяло земен, обезличаващ, себичен живот – какъвто, между впрочем, е изобщо духът на нашето съвремие – не отменя също така и друго едно задължение – да се запита кой е той всъщност, кое е неговото истинско „аз“ и кое придава смисъл на неговото съществуване тук. Бягството от себе си е по начало неизлечимата болест на съвременния човек, не само на преселника. Както преселникът живее откъснат от Родината, така днешният човек „живее“ откъснат от жадувания истински живот. В този смисъл – именно в откъснатостта от Родината се съдържа неповторимият шанс да узрее духовно... Боя се обаче, че

вследствие на дългите години духовен упадък, безначалие и материализъм, днешния образован българин, независимо от големите си качества в професията и нерядко, високата си начетеност, не само няма представа за важността на въпроса за смисъла на личното съществуване, но в много случаи – че такъв изобщо съществува. Ето защо днес вътрешните му опори са далеч по-плитки и неустойчиви от уж остарелите възрожденски добродетели и самооценката му се гради не на нравствено-духовни основи, а изключително на неща като професионален и обществен престиж с материалната им равностойност, както на понятия като „свобода“, схванати в строго социален или произволен смисъл. Тежка е цената на това да се живее тъй ограничено, но малцина, за съжаление, осъзнават това навреме.

Нека горните разсъждения не прозвучат като присъда. Нелепо е тук да се говори за виновни.

БОЛЕЗНЕНИЯТ ВЪПРОС ЗА ЦЕНАТА

Когато потегляхме на път, ние просто не можехме да бъдем други, защото нямаше как да знаем, че сме жертва на духовно невежество, клишетата и илюзии. Възпитани по новому, ние нямахме представа за силата, произтичаща от вярата, принадлежността и задружността.

Съвсем бегло засягам изключително болезнения въпрос за цената – за влиянието на живота в чужбина със своите културни, климатични, езикови и обществени особености върху душата, на влиянието на откъсна-

тостта върху децата на емигрантите и брачните отношения, за смесените бракове, за въпроса за самотата и незаглъхващата раздвоеност, за тежкото чувство за нереалност, което поражда общуването през хиляди километри, за ефимерните и болезнени завръщания, отпътувания.... Друга важна тема би била за ролята на родителите при заминаването и за това как понасят раздялата, или за това защо, независимо от еднаквите условия, едни хора заминаха, а други – не, едни се върнаха, а други – не; за страха от завръщането, за това, какво точно разбираме, когато говорим за „Родина“... Въпросите са неизчерпаеми.

Бих казал в обобщение, че масово преселение на образовани хора, и то без драматични причини за това като война, преследвания, епидемии и т.н. ясно разкрива, че България се намира в дълбока ценностна криза; нещо повече – че е силно засегната от процеса на обезчовечаване на човека във всемирен мащаб. И нито в Родината, нито в чужбина – независимо, че в странство са налице по-благоприятни условия за това – образованият българин погледна с необходимата съдобност на откъснатостта от себе си самия. Това, разбира се, се дължи не на нехайство, а просто защото той е жертва на разрушението на своята народна и родова традиция и най-вече – защото не знае, че само от вярата в Бога извира устойчивостта, отвореността и мира, за които съзнателно или несъзнателно жадува душата му.

Константин Димитров
(Публикува се със съкращения)